

De fiets als verbinder

Foto's uit Frans-Algerije tonen gemengde samenleving

Tussen 1954 en 1962 woedt er een wrede oorlog in Algerije waarmee het land uiteindelijk zijn vrijheid weet te verkrijgen. Het gangbare beeld, van een rond die periode streng gescheiden Arabische en Europese bevolking, verdient echter nadere beschouwing.

Niek Pas is universitair docent Nieuwste Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Dit artikel maakt deel uit van een onderzoeksproject naar betekenissen van fiets- en wielercultuur in Algerije. Medio 2021 verschijnt bij uitgeverij Wereldbibliotheek de monografie *De Ronde van Algerije. Een geschiedenis (1867-heden)*. Met dank aan Rimko van der Maar.

Ali Sayah en Pierre Alonzo, een dagje aan het strand, Tipaza, augustus 1964. Bron: Privécollectie Pierre Alonzo.

Op het eerste gezicht is het een onbeduidende foto. Een strandkiekje zoals er ontelbare bestaan. Strandplezier van twee twintigers. Het zijn Ali Sayah (1934-2019) en Pierre Alonzo (1937). Een Algerijn en een Europeaan, beiden geboren en getogen in Algiers. De foto is genomen op 9 augustus 1964 op het strand van Tipaza, een badplaats ten westen van Algiers, tevens vermaard om zijn Romeinse ruïnes. De Franse filosoof en schrijver Albert Camus kwam er graag. Uit Camus' werk kennen we het Algerijnse strand als gesegregeerd zand: vermaak voor Europeanen, verboden voor inheemsen. Een onheilsplek, denk maar aan de strandmoord op de naamloze Arabier uit Camus' beroemde boek *L'étranger* (*De vreemdeling*).

Maar Ali en Pierre vertellen een ander verhaal. Over een vriendschap, ontstaan in het amateurwielrennen van de Algérois, nota bene tijdens de

onafhankelijkheidsoorlog (1954-1962). Ali, van eenvoudige Arabische komaf, en Pierre, jongste zoon van een bouwondernemer uit volkswijk Hussein Dey, die tevens oprichter was van Union Cycliste d'Hussein Dey (UCHD). Dat was een gemengde vereniging. De vriendschapsrelatie tussen Ali en Pierre geeft inzicht in het sociale weefsel van Frans-Algerije. De koloniale samenleving was niet alleen maar een ruimte waar Europeanen en Arabieren gescheiden van elkaar leefden of met elkaar in conflict waren. Er was ook interactie, uitwisseling en contact. De foto is een iconografische bron die de deur opent naar een alternatief verhaal voor het huidige conflictframe.

Monde du contact

In hedendaagse beschouwingen van kolonialisme domineert een binair perspectief, gevoed door narratieven over geweld en onderdrukking.

In academisch onderzoek en publieke debatten voeden thema's als slavernij en excessen, excuses en herstelbetalingen deze al te simpele benadering waarin alles wordt teruggebracht tot goed en kwaad, tot slachtoffer en dader. In zijn meest gepolariseerde variant verjaagt dit activisme het wetenschappelijke denken, dat uit de aard van de zaak genuanceerd is, naar de academische marge. In reactie op deze ontwikkelingen is in Frankrijk het concept 'monde du contact' afgestoft. Dit is een historisch begrip dat verwijst naar een oudere, geïdealiseerde, liberale visie van de koloniale samenleving. Befaamde historici (Charles-Robert Ageron, Charles-André Julien) en vooraanstaande Algerijnse leiders (Ferhat Abbas) vertolkten deze opvatting in de jaren 1950 en 1960 tegenover onafhankelijkheidsbeweging FLN en de ultra's onder de kolonisten. Maar daarnaast is de 'monde du contact' ook een andere manier om de maatschappelijke verhoudingen tussen bevolkingsgroepen in de kolonie te onderzoeken. Uitgangspunt is dat de koloniale maatschappij niet alleen kan worden beschreven en begrepen in termen van geweld en segregatie, onderdrukking en uitbuiting.

De jonge historicus Malcolm Théoleyre heeft dit inzicht overtuigend toegepast op de wordingsgeschiedenis van Andalusische muziek in Algiers. In zijn proefschrift toont hij aan dat deze doorspekt is met Joodse, Arabische en Europese elementen. De scherpzinnige analyse van muzikale verklanking, netwerken en muziekensembles wijst erop dat Frans-Algerije ook een gemêleerde, hybride samenleving was. Een dergelijke benadering past Colette Zytnicki toe op een koloniaal dorp in het achterland van Algiers, als zij het dagelijks leven van Arabieren en Europeanen aldaar reconstrueert. Op basis van minutieus archiefonderzoek concludeert ze dat er, naar gelang de omstandigheden, zowel sprake is van uitsluiting en conflicten als van samenwerking en solidariteit.

Deze recente studies van Théoleyre en Zytnicki inspireren omdat ze tegen gevestigde historiografische en actuele trends ingaan en de koloniale samenleving van onderaf, via verenigings- en lokaal leven, onderzoeken. Het gaat om de geschiedenis van het dagelijks leven, op het kleinste niveau en over een langere termijn. Ze beschouwen diverse bevolkingsgroepen niet zozeer als blokken die tegenover elkaar staan maar als mozaïeken die op uiteenlopende manieren op elkaar inwerken via conflicten, allianties en netwerken, persoonlijke contacten en relaties.

Sport is een ander veld dat de mogelijkheid biedt het concept 'monde du contact' te verkennen. Frans-Algerije was op-en-top een sportnatie. Naast een rijk inheems sportleven (met onder meer paarden- en kamelenraces) verbreedde de koloniale machthebber een keur aan westerse sporten. Naast gymnastiek en watersport behoorde wielrennen tot de eerste moderne fysieke

activiteiten – nog voor voetbal, dat in de loop van de twintigste eeuw alle andere sporten zou overvleugelen. De primitieve voorouder van de tweewieler werd eind jaren 1860 geïntroduceerd, parallel aan de rage van vélocipèdes in Parijs. De echte doorbraak volgde rond 1890 met de safety-bike, ofwel de fiets zoals we die vandaag de dag kennen, met twee even grote wielen, kettingaandrijving en luchtbanden. Het gebruik ervan was, net zoals elders, meerledig: voor dagelijks gebruik, recreatief en sportief. Al die gebruiksmogelijkheden kwamen net als in Frankrijk zelf, vroeger of later, ook in de kolonie voor vrijwel elke sociale groepering binnen handbereik. De fiets was er voor iedereen, Arabieren en Europeanen, mannen en vrouwen. Hij was de grote gelijkmaker. En het aardige is dat daar beelden van zijn, naast persfoto's overwegend afkomstig uit privécollecties. Ze maken onderzoek mogelijk naar raakvlakken en contactpunten, naar de 'monde du contact' en de ontwikkeling ervan.

De Algerijnse wielervedette Remadni met vrienden op excursie naar de Ruisseau des singes. Bron: *Le Miroir des Sports*, 3 maart 1931.

Ruisseau des singes

Een tweede foto, uit *Le Miroir des Sports* van maart 1931, toont vier mannen die er ontspannen bij zitten. Dit is de Ruisseau des singes, een toeristische trekpleister in de bergen nabij Blida in het achterland van Algiers, bekend vanwege de aapjes. Degene die zijn hand uitreikt naar een aapje is Ahmed Remadni (1889-1953), een befaamd sprinter, dé Algerijnse wielervedette van de jaren tien en twintig. Achter en naast hem twee Franse renners en helemaal rechts de regionale coureur Charles Arrambour.

Remadni, geboren in Blida, maakt maatschappelijke carrière via sport. Gesteund door lokale inheemse en Europese notabelen ontwikkelt hij zich tot een spraakmakende Noord-Afrikaanse wielrenner. Zelf sponsort en begeleidt hij ook tal ►

van lokale talenten en heeft hij een mekaniker van Europese komaf in dienst. Op de drempel van de Tweede Wereldoorlog laat hij een villa bouwen in een nieuwe Europese wijk van Blida. Deze sociale stijger en bekende sportpersoonlijkheid is een grote naam in wielerkringen aan beide zijden van de Middellandse Zee.

Lokale renners, Algerijns en Europees, en bekende Fransen die deelnemen aan baanwedstrijden of criteriums in Algerije komen bij hem op bezoek. Franse sporttijdschriften en kranten doen geregeld verslag, soms inclusief foto's. Remadni, 'de vriend van wielrenners', aldus *L'Auto* in 1931, ontvangt zijn gasten met thee of een 'uitgebreide couscouschotel'. Remadni is een vroeg voorbeeld hoe in en vanuit de sportwereld in Algerije ontmoetingen en vriendschappen tot stand komen – ook buiten de koers om.

De Noord-Afrikaanse ploeg

De derde foto toont een gezelschap aan tafel aan de vooravond van de Tour de France van 1950. Voor het eerst neemt een Noord-Afrikaanse wielploeg deel aan de *grande boucle*. De sfeer in het gemengde team is uitstekend – zie ook de lege wijnflessen op tafel.

Abdelkader Zaaf (1917-1986) zal in deze ronde wielerschieden schrijven: in de dertiende etappe

van Perpignan naar Nîmes, verreden in verzen- gende hitte, is hij met Molinès ontsnapt aan het peloton en op weg naar ritwinst. Zijn iets te enthousiaste amfetaminegebruik dwingt hem echter af te stappen. Hij zakt ineem tegen een plataan, wordt door toegesnelde toeschouwers bespren- keld met wijn, komt bij, probeert vergeefs in het zadel te springen, maar moet toch opgeven. Zaaf betreedt het pantheon van Tourverhalen. Molinès, nota bene de allereerste Afrikaanse etappewinnaar ooit, verdwijnt in de anonimiteit.

Over deze gemengde ploeg is overigens een niet onaardige novelle geschreven, *La Grande Échappée* (2014). Hierin worden de renners als een groep vrienden beschreven. Hun camaraderie doorstaat de verschrikkingen van de onafhankelij- kheidsoorlog. Custodio Dos Reis, die in 1950 voor de ploeg een tweede etappe wint, wordt door een FLN-commando doorzeefd (een vergissing, aldus de onafhankelijkheidsbeweging). Kebaili en Zaaf steunen actief het verzet. De eerste wordt door de militaire rechtbank van Algiers tot vijf jaar gevangenisstraf veroordeeld, terwijl Zaaf zonder vorm van proces wordt geïnterneerd in een kamp in de woestijn. In 1962 ontvlucht Molinès met twee ploeggenoten van de Noord- Afrikaanse ploeg zijn geboorteland en vestigt zich in Frankrijk.

De Équipe Nord-Africaine aan tafel vooraf- gaande aan de Tour de France van 1950. Van links naar rechts: Max Charroin, Abdelkader Zaaf, Ahmed Kebaïli, Custodio Dos Reis (half staand), Marcel Zélasco en opzij, op de rug, Marcel Molinès. Staand rechts met stropdas ploegleider en oud-ren- ner Vincent Salazard. Bron: Privécollectie Jean-Jean Llorens.

Gérard Guercy (links) op bezoek bij zijn oude ploegmaat Abdelkader Abbès (tweede links), Blida, 1984. Bron: Privécollectie André Guercy.

Dat de aftocht van de Fransen zich gefaseerd voltrekt, blijkt uit het verhaal van Alonzo, een van de wielrenners op de foto bij dit artikel met Ali Sayah. Pierre blijft met zijn familie tot eind 1965 in Algiers. Een jaar eerder heeft hij met Ali Sayah nog de nationale titel op de baan behaald. Een sportief hoogtepunt, al weigert hij de groene kampioenstrui aan te trekken. De laatste Fransen die actief zijn in het wielermilieu vertrekken halverwege jaren zeventig. Contacten tussen voormalige sportvrienden zijn eigenlijk altijd in stand gebleven. Vooral vanaf de jaren tachtig neemt het aantal ontmoetingen in de vorm van reünies en bezoeken over en weer toe.

Reünisten

De vierde en laatste foto dateert uit 1984. Een groepje mannen op leeftijd – drie Algerijnen en twee Fransen – hebben zichtbaar plezier. Links staan Gérard Guercy (1925-2009) en Abdelkader Abbès (1913-1995). De eerste is een telg uit een wielersfamilie die in volkswijk Bab El Oued een regionaal bekende fietshandel bestiert. In 1952 maakt Guercy deel uit van de Noord-Afrikaanse wielerploeg. Abbès staat bekend als de eerste Algerijner die de Tour de France heeft uitgereden, in 1936. Hij doet dit als 'touriste-routier', dat wil zeggen zonder ploeg of steun van een fabrieksmerk. Europese en inheemse sponsors slaan samen de handen ineen om diens deelname mogelijk te maken. In de jaren 1940 koersen Guercy en Abbès veel met en tegen elkaar en komen ze bij elkaar over de vloer in Algiers en Blida. In de jaren 1980, na zijn pensioen, maakt Guercy diverse reizen naar Algerije. Op de fiets door-

kruist hij zijn geboorteland en wordt door zijn voormalige ploeggenoten en vrienden met open armen ontvangen. Foto's tonen hartelijke en emotionele ontmoetingen waarbij uitgebreid teruggeblift wordt, herinneringen worden opgehaald en anekdotes uit het peloton opgediept worden. Interviews met familieleden van Guercy en Abbès bevestigen dit beeld. De foto uit de werkplaats van Abbès' fietszaak in Blida staat echter niet op zichzelf. In privécollecties van voormalige Algerijnse en Franse wielrenners heb ik tientallen van dergelijke prenten teruggevonden.

'De koloniale maatschappij was een caleidoscoop, een duizelingwekkend geheel aan kleuren en contrasten'

Deze foto's zijn te beschouwen als snapshots van een verdwenen samenleving. Ze maken het concept 'monde du contact' letterlijk zichtbaar. Naast de overbekende beelden van oorlogsgeweld vertellen ze andere verhalen. Juist door van onderaf in te zoomen op die koloniale samenleving via archiefonderzoek en veldwerk (personen en families terugvinden, contacteren en opzoeken; interviews afnemen; toegang krijgen tot privé-archieven in Algerije en Frankrijk), komen ze boven water. Ze maken duidelijk dat koloniale geschiedenis in weerwil van hedendaagse populaire en gepolariseerde narratieven geen simplistisch verhaal in zwart-wit is. De koloniale maatschappij was een caleidoscoop, een duizelingwekkend geheel aan kleuren en contrasten. ■